

2021–2030 M. SPORTO PLĖTROS PROGRAMOS PAGRINDIMAS

Plėtros programos valdytojas – Švietimo, mokslo ir sporto ministerija

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

NPP uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.4 uždavinys. Siekti gausinti aukščiausius Lietuvos sporto pasiekimus

Sporto plėtros programa apima dvi pagrindines sistemines sporto sritis, kurias, tolygiai vystant, galima dėti piramidės principu: pagrindą sudarytų vaikų ir suaugusiųjų fizinį aktyvumą skatinančios veiklos, o centrinė ir viršutinė dalis – aukšto meistriskumo sportas, kurį vainikuoja geriausi aukšto meistriskumo sportininkų pasiekimai. Sporto plėtros programoje analizuojamos dvi pagrindinės problemos, o problemų priežastys turi glaudžių tarpusavio sąsajų.

Igyvendinant Sporto plėtros programą ir užtikrinant tam tikrus fundamentalius pokyčius, stabilizuojant sporto piramidės pagrindą – fizinio aktyvumo didinimą bei išnaudojant aukšto sportinio meistriskumo pasiekimus, siekiama stiprinti pilietinį tapatumą.

1 problema. Sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų, stiprinančių pilietinį tapatumą.

Sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų. Lietuvos sportininkų laimimų medalių skaičius kasmet mažėja, nors valstybės skiriamos biudžeto lėšos didėja. 2013 metais sportui buvo skirta 22 878 tūkst. Eur valstybės biudžeto lėšų, o iškovota 11 medalių (pasaulio, Europos čempionatuose), 2014 metais skirta 26 505 tūkst. Eur ir iškovota 10 medalių, 2015 metais skirta 28 000 tūkst. Eur ir iškovota 12 medalių, 2016 metais skirta 33 014 tūkst. Eur ir iškovota 18 medalių (pasaulio, Europos čempionatuose, olimpinėse žaidynėse), 2017 metais skirta 33 953 tūkst. Eur ir iškovoti 9 medaliai, 2018 metais skirta 35 622 tūkst. Eur ir iškovota 13 medalių, 2019 metais skirta 42 105 tūkst. Eur ir iškovoti 2 medaliai².

Sporto finansavimo didėjimas neturėjo didelės įtakos medalių skaičiui didėti, todėl, siekiant užtikrinti sporto pasiekimų didėjimą, reikia identifikuoti pagrindines problemų priežastis ir jas išspręsti. Igyvendinus naujos sporto sistemos modelį tikimasi sukurti priemonės, skatinančias ženklios pažangos didinant laimimų medalių skaičių olimpinėse ir paralimpinėse žaidynėse, olimpinių sporto šakų pasaulio ir Europos suaugusiųjų čempionatuose, kurčiųjų žaidynėse, planuojama 2025 metais laimėti po 14, o 2023 metais – 17 medalių.

Problemos priežastys:

1. *Neveiksni aukšto meistriskumo sportininko auginimo sistema.*

1.1. Neefektyvus valstybės biudžeto lėšų panaudojimo ir silpnas atsiskaitymo už veiklos rezultatą kontrolės mechanizmas, lėšos nekonzentruojamos finansuojant didelį skaičių sporto šakų.

Analizės metu buvo įtraukti VDU Švietimo akademijos, Lietuvos paralimpinio komiteto, Lietuvos tautinio olimpinio komiteto, Aplinkos ministerijos Statybų ir teritorijų planavimo politikos grupės atstovai, Sveikatos apsaugos ministerijos ir Švietimo mainų paramos fondo atstovai, Lietuvos plaukimo federacijos ir Lietuvos sporto centro atstovai, Ministerijos Strateginių programų skyrius, ekonomistai, Sporto grupės atstovai, Europos Sąjungos paramos koordinavimo departamento atstovas.

Nuo 2018 metų vykdoma Lietuvos sporto reforma. Ją įgyvendinant atsisakyta centralizuoto individualių sporto šakų sportininkų rengimo olimpinėms žaidynėms Lietuvos sporto centre ir sudarytos vienodos pasirengimo sąlygos visoms sporto šakoms. Visos lėšos sportininkams pasirengti yra skiriamos nacionalinių sporto federacijų parengtomis aukšto meistriško sporto programoms įgyvendinti, o finansavimo kriterijai įtvirtinti Lietuvos Respublikos sporto įstatyme. Pradėtas įgyvendinti aukšto meistriško sporto programų finansavimo modelis vis dar leidžia nepasiekus numatytų tikslų vėl gauti finansavimą tokiai pat programai, todėl reikalingi pokyčiai programos vykdymo, valdymo ir kontrolės procese. Federacijoms skiriamos valstybės biudžeto lėšos ne visada panaudojamos tikslingai ir efektyviai, nepasiekiamas tikėtinas valstybei rezultatas. Kasmet skiriama apie 6–7 mln. Eur (2018 m. – 6,3 mln. Eur, 2019 m. – 6,8 mln. Eur, 2020 m. – 7,03 mln. Eur) ir finansuojama apie 55–65 sporto šakų federacijas. Atsižvelgiant į šalies dydį ir gyventojų skaičių, tai per didelis skaičius sporto šakų, kurias reikėtų finansuoti tam, kad pasiektume reikiamą rezultatą. Trūksta federacijų ilgalaikių veiklos programų dermės su šalies sporto strategija, nėra tarpinio programos įgyvendinimo vertinimo su galimybe nutraukti programos finansavimą (koncentruojantis į programos išipareigojimų vykdymą, atsiskaitymą, taikant tam tikras priemones nepasiekus planuotų rezultatų. Dalis federacijų, nepasiekusios sporto aukštumų arba gaunančios nedidelį valstybės lėšų finansavimą (iki 20 tūkt. Eur), negeba mažu biudžetu užtikrinti aukšto meistriško sportininkų pasirengimo ir lėšas naudoja sporto šakos plėtrai, vaikams, jauniems pritraukti ir išlaikyti sporte. Šios veiklos neturėtų būti finansuojamos aukšto meistriško sporto programų lėšomis, nes nėra teisinio reglamentavimo, veiklų, atsakomybių ir finansavimo atskyrimo. Fizinio aktyvumo skatinimo veikla yra aukšto meistriško piramidės pagrindas, takoskyros sporto piramidėje nėra aiškios, finansavimo kryptys ir šaltiniai yra susimaišę, nėra aišku, kur yra fizinis aktyvumas, o kur prasideda aukšto meistriško sportas.

Po sporto sistemos reformos visos lėšos sportininkams rengti skiriamos tiesiogiai federacijoms – jos pačios perka medicinos, masažuotojų, kineziterapeutų ir kt. paslaugas, tačiau dalis paslaugų, pasikeitus kainoms (pvz., masažuotojų ir kineziterapeutų vykimas ir treniruočių stovyklas) tapo neprieinamos. Vertinant faktą, jog sporto pobūdis yra specifinis – pasižymi svarbiais išskirtiniais esminiais aspektais, dėl kurių išsiskiria iš visų kitų ekonominės veiklos sektorių, pritaikyti bendrą sistemą skirtingoms sporto šakoms yra sudėtinga, juolab kad visi suinteresuotieji subjektai, įskaitant politikos formuotojus, dažnai neatsižvelgia į savitą, unikalų sporto pobūdį, jo struktūrą, pagrįstą savanoriška veikla, ir jo plačias visuomenines bei ugdymo funkcijas.

1.2. Neįgyvendinama dvikryptės sportininko karjeros programa, ilgalaikės motyvacinės sistemos stoka, neteikiama pagalba sportininkams kritiniais sporto karjeros atvejais.

Lygiuojantis į europinį sporto modelį, pagal kurį svarbiausią vaidmenį atlieka federacijos ir kurio pagrindą sudaro įvairūs subjektai – nuo savivaldybių centrų, nacionalinių olimpinių komitetų iki sportininkų ir savanorių (kuriems tenka pagrindinis vaidmuo remiant visą sporto struktūrą), reikia užtikrinti sportininko dvikryptės karjeros raidą.

Aukšto meistriškumo sportininko karjera vidutiniškai trunka nuo 10 iki 25 ar daugiau metų, todėl neįgyvendinama dvikryptė sportininko karjeros programa arba ilgalaikės motyvacinės sistemos stoka paskatina dalį sportininkų baigti karjerą anksčiau, nei reikėtų. Neretai, baigęs sėkmingą sportininko karjerą, vidutiniškai 35-erių metų sportininkas neturi išsilavinimo ir specialybės, kartais jau sukūręs šeimą, augina vaikus ir yra paliekamas tolimesnei savarankiškai integracijai. Problema aktuali visoms sporto šakoms visoje Lietuvoje.

Šiuo metu galimybės studijuoti ir treniruotis yra ribotos, lyginat su kitomis išsivysčiusiomis pasaulio valstybėmis, kur aukšto meistriškumo sportininkams siūlomi nemokami bendrabučiai, stipendija ir lanksti studijų ir socialinių garantijų bei aprūpinimo programa, nes, dalį dienos skirdamas mokymuisi ir dviem treniruotėms per parą, nelieka laiko ne tik studijoms bet ir darbui, kuriuo reikia užsitikrinti sau minimalų finansinį pagrindą – sumokėti už studijas, bendrabutį, paslaugas ir kt. Nesprendžiama problema dažnai atsuka prieš sportininką – sporto karjeros siekimas nesuteikia darbo stažo, o patyrus traumą, nelieka galimybės gauti netekto darbingumo išmokų ar įsidarbinti.

Kaip žinoma, sportininkas gali įgyti aukštąjį išsilavinimą, užtikrinti suderintą su sportu susijusių mokslo kvalifikacijų pripažinimą, taip pat turi galimybę grįžti į darbo rinką – tokia integracija stabdo ankstyvą sportininko pasitraukimą iš profesionalaus sporto.

Kadangi sportas tiesiogiai prisideda prie vertybių – garbingo žaidimo, pagarbos ir socialinės įtraukties stiprinimo, būtina užtikrinti ir lygiavertį požiūrį į patį sportininką, todėl tiek dvikryptės karjeros, tiek ilgalaikės motyvacinės sistemos sukūrimas tiesiogiai prisidėtų prie investuotų lėšų į sportininką racionalaus panaudojimo.

Kol kas nebuvo inicijuoti švietimo programų pokyčiai – moterų aktyvumas (populiarinimas sporto srityje), kurie padėtų profesionaliems sportininkams derinti mokymąsi ir treniruotes, o nuolat kintant sporto pramonės ekonominiam aspektui, gerinti su sportu susijusius sprendimus tokiose esminėse srityse kaip laisvas darbuotojų ir paslaugų judėjimas, įsisteigimo laisvė, profesinės kvalifikacijos pripažinimas, intelektinės nuosavybės teisės ir valstybės pagalbos taisyklės, siekiant užtikrinti, kad aukšto meistriškumo sportininkas galėtų visapusiškai pasinaudoti vidaus rinkos teikiamomis galimybėmis. Nėra pakankamai atsižvelgiama į dvilypio sporto ir profesinio mokymo svarbą kartu bendradarbiaujant su visais atitinkamais subjektais, trūksta gairių, kuriomis būtų užtikrinama, kad jauni profesionalūs sportininkai, be sportinio išsilavinimo, taip pat galėtų įgyti gerą įprastinį išsilavinimą. Trūksta buvusių profesionalių sportininkų, norėjusių tapti profesionaliais treneriais, patirties vertinimo. Nėra specialių profesinių programų aukšto lygio sportininkams, kurie, nusprendę įgyti aukštąjį (ar profesinį) išsilavinimą, galėtų pasinaudoti studijavimo galimybe ir studijų metu panaudoti sukauptą patirtį sporte apskritai.

1.3. Nevykdomas sportui gabių vaikų, jaunių ir jaunimo identifikavimas bei rengimas, trūksta visapusiško sporto gimnazijų išnaudojimo, sporto klasių integravimo. Sporto šakų organizacijos vangiai vykdo sportui gabių vaikų, jaunių ir jaunimo identifikavimą bei rengimą, nepakankamai bendradarbiauja su sporto gimnazijomis, neišnaudojamos bendradarbiavimo su savivaldybėmis galimybės steigiant sportininkų klases.

Teritoriniai apribojimai: Lietuvos gimnazijos įsteigtos Vilniuje, Šiauliuose ir Panevėžyje, tačiau pasinaudoti galimybe sportuoti ir mokytis sporto gimnazijose gali visos Lietuvos sportininkai, nepriklausomai nuo teritorinių skirtumų.

Sporto gimnazijose ugdomų sportininkų skaičius yra 2,5–3 kartus mažesnis (santykinai pagal šalių gyventojų skaičių) nei kitose Europos ir Skandinavijos šalyse (išlaikant tą pačią proporciją – Lietuvoje sporto gimnazijose, sporto grupių ir sporto klasių principu galėtų būti rengiama iki 1 500 sportininkų).

Neigiamos kokybinės įtakos turi vangiai vykdoma tikslinė sportininkų atranka į sporto gimnazijas regionuose, kuriuose yra maža prieiga rinkti sporto šakas, nes nėra jaunų talentų identifikavimo ir skatinimo programos, nesukurta motyvacinė trenerio skatinimo bazė. Treneriai, atiduodami savo auklėtinius į gimnazijas, praranda savo atlygį ir yra priversti papildomai dirbti siekdami papildyti savo treniruojamų sportininkų ratą naujais atletais.

Nevykdoma sporto gimnazijose ugdomų sportininkų sportinio meistriškumo augimo stebėsena (remiantis moksline prieiga), nėra sportininkų perkvalifikavimo į kitas sporto šakas.

Galimybė rengti gabius sportininkus sporto grupės (klasės) principu leistų išlaikyti jaunimo amžiaus grupės studentus ir moksleivius.

Sporto klasės išlaikymas yra sudėtingas dėl organizacinių aspektų, laikui bėgant, sportininkai keičia sporto šakas, meta sportą, todėl būtina numatyti galimybę lankstesniam judėjimui tarp sporto šakų, trenerių ar miestų.

Diegiant sporto klases, būtina užtikrinti sportininkų rengimo procese dalyvaujančių organizacijų bendradarbiavimą su mokslo institucijomis, šiuolaikinio mokslo pasiekimų (žinių ir technologijų) integravimą į sporto praktiką, parenkant sportininkui tinkamą sporto šaką.

1.4. Nerengiami sportininkus rengiančių organizacijų ir institucijų ilgalaikiai pasirengimo planai ir siekiai, veikia rezultatų forsavimą skatinanti sportininkų ugdymo sistema.

Nepakankamas sporto mokymo įstaigų sportininkų aprūpinimas sporto inventoriu ir įranga bei sportinio ugdymo treniruočių stovyklose ir varžybose finansavimas. Apie 85–90 procentų lėšų (pagal Statistikos metraštį), skirtų savivaldybių sporto mokymo įstaigoms, atitenka sporto mokymo įstaigoms administruoti, išlaikyti, trenerių atlyginimui mokėti ir tik 10–15 procentų atitenka sportiniam ugdymui organizuoti, t. y. su tokiu biudžetu įstaigų sportininkai turi galimybę dalyvauti vos keliose pagrindinėse šalies varžybose per metus (Lietuvos čempionatuose). Nepakanka lėšų pagrindinei veiklai – sportiniam ugdymui organizuoti, užtikrinant tam tikrą treniruočių dienų skaičių stovyklose ir varžybose, kaip tai nurodo Sportinio ugdymo organizavimo rekomendacijos, suderintos su Lietuvos sporto mokslo ekspertų taryba.

Prastas olimpinės pamainos (jaunimo amžiaus grupės ir studentų) sportininkų rengimo aprūpinimas priemonėmis stabdo programos įgyvendinimą lygiaverčiai kaip ir nenuoseklus sportinio ugdymo turinys, pvz., apribotas finansų dėl mažo varžybų skaičiaus lėtina meistriškumo augimą, sportininko fizinį, techninį ir psichologinį tobulėjimą, o kartu ir trenerio bei sportininko atitinkamus profesinius gebėjimus ir motyvaciją.

Dauguma organizacijų nebeturi sportininkų ugdymo programų ar gairių, kuriose būtų numatyti nuosekliai ugdomi gebėjimai ir kompetencijos, taikoma stebėsena, nėra bendradarbiavimo sutarčių su sporto šakų federacijomis.

Trūksta ilgalaikių, subalansuotų, sportininkus rengiančių organizacijų ir institucijų planų. Planuojamų ir vykdomų rezultatų sekimas, ilgalaikis finansavimo paskirstymo planavimas prisidėtų prie kvalifikuoto pasirengimo.

Sporto mokymo įstaigų vadyba ir valdymo modelis neatitinka šiuolaikinio pasaulio keliamų reikalavimų. Sporto mokymo įstaigų vadybininkai perkelia sportininkų paieškos klausimą treneriui, apkraudami sporto specialistą – trenerį su jo tiesiogine kompetencija mažai sietinomis prievolėmis, nukreipia dėmesį nuo pagrindinių specialisto uždavinių.

Pririšus sportininko pasiekimą (sportinį rezultatą) prie trenerio atlyginimo pastebima ryški sportinės formos forsavimo ir sportininko žalojimo problema.

2. *Trūksta kvalifikuotų sporto specialistų.*

2.1. Nepakankama kitų specialistų kvalifikacija (visų amžių ir meistriško grupių), sukčiavimo sporte atvejai (lažybos, dopingo vartojimas, susitarimai ir kt.).

Trūksta Europos kvalifikacijų sąrangos mokymosi visą gyvenimą programos, įtraukiant trenerių rengimą ir kvalifikacijos tobulinimo sistemą, siekiant paspartinti žinių visuomenės sukūrimą ir tobulinti fizinio aktyvumo bei profesionalų trenerių kompetenciją.

Didėjant sporto rinkai, auga įvairaus sporto profilio ir išsilavinimo specialistų paklausa. Profesinis sporto specialistų rengimas tampa būtinybe³. Lėtai adaptuojama trenerių rengimo sistema, lyginant su kintančiais ir augančiais šiuolaikinio aukšto meistriško sporto reikalavimais, nelanksti sporto specialistų kompetencijų kėlimo sistema atsilieka nuo poreikių, stebimas keletas sporto šakų teigiamas dominavimas, kurios seka rinkos pokyčius ir diegia trenerių rengimo tobulinimo ir treniravimo naujoves.

Nėra pakankamas aukšto meistriško sportininkų kvalifikacijos pripažinimas baigus ilgalaikę sportininko karjerą. Trūksta sportininkų ir trenerių judumo (mobilumo) programos ir žinių apsikeitimo priemonių, kurios leistų susipažinti su naujais treniruočių būdais, įsisavinti geriausią praktiką ir puoselėti Europos sporto vertybes, pvz., sąžiningų varžybų, pagarbos socialinės įtraukties principus, skatintų kultūrų dialogą.

Trūksta trenerio kompetencijų tobulinimo ir ugdant jaunų žmonių ne tik sportinius, bet ir gyvenimo įgūdžius, garbingos kovos principus nukreipiant jaunimą pasirinkti sveiką gyvenimo būdą.

Neinovuojantis mokslas, stebėsenos ir mokslo specialistų trūkumas, neišnaudojamos dirbtinio intelekto galimybės ir vis dar „aklai“ rengiamas sportininkas nepasiekia užsibrėžtų tikslų. Mokslininkų paslaugomis naudojasi vos ketvirtadalis rengiamų sporto šakų sportininkų ir trenerių. Mažai išreikštas sporto aukšto meistriško sportininkus rengiančių institucijų poreikis moksliniam pasirengimo procesui valdyti ir aptarnauti nesukuria stiprios sporto mokslo platformos, kuri būtina jau nuo pirmųjų sportininko žingsnių (sporto šakos pasirinkimo) ir vėliau sportinės formos gerinimo procese. Mokslo asistavimas visiškai eliminuotas ir neįgaliųjų sporte – dalyvaudami pasirengimo procese jie galėtų žymiai greičiau pasiekti keliamas užduotis.

Trūksta užsakomųjų tyrimų ir jų rezultatų taikymo strateginiams valstybės sprendimams, traumų prevencijai, nėra taikomos mokslinės diagnostikos priemonės. Vis dar nevertinamas mokslo potencialas nesukuria darbo vietų rinkoje tokiems specialistams kaip biochemikai, biomechanikai, technikai ir kt. Neišnaudotos galimybės skatinti konkursinės sporto mokslo doktorantūros vietų steigimą (Lietuvos mokslo taryboje).

3. *Sporto bazės ir treniruočių kompleksai neatitinka tarptautinių reikalavimų.*

3.1. Nėra nacionalinės, regionų poreikiais, tradicijomis ir demografiniais rodikliais pagrįstos sporto infrastruktūros plėtros strategijos, neišnaudojamos galimybės rengti aukščiausio lygio pasaulinius renginius.

Sportas svarbus Lietuvos ekonomikai ir dėl naujų diegiamų darbo vietų, dėl vidutiniškai sukuriama 3,5 proc. metinio BVP. Sporto politika yra formuojama siekiant spręsti ir aukšto meistriskumo, ir fizinio aktyvumo sporto uždavinius, siekti bendrų sporto tikslų, todėl būtinas sporto paslaugų spektro tolygumas ir prieinamumas. Sporto objektų statybos nėra sistemiskai pagrįstos regioniniu ar demografiniu paskaičiavimu, nėra įvertintas potencialių sportuojančiųjų skaičius statybų planavimo procese. Nėra sporto infrastruktūros ateities plėtros vizijos, registro, todėl infrastruktūra statoma vertinant atskirų objektų statytojų iniciatyvumą.

Planuojant ir projektuojant naujus sporto infrastruktūros objektus nėra pasitelkiami sporto šakos specialistai ar tarptautiniai ekspertai. Nėra tvaraus tarptautinių sporto renginių finansavimo mechanizmo, nors atskirų tarptautinių federacijų skaičiavimai rodo, jog, rengiant tarptautinius renginius, vienas investuotas euras į valstybės biudžetą sugrąžina 6–7 eurus.

Valstybės ir savivaldybių lėšomis pastatyti objektai nėra racionaliai panaudojami, sporto bazių trūkumas lemia ribotą sporto infrastruktūros objektų prieinamumą aukšto meistriskumo sportininkams reikalingu metu. Kadangi vis dar trūksta ir aktyvaus laisvalaikio erdvių – esamos sporto bazės perpildytos, paslaugų kokybė nėra tinkama, todėl aukšto meistriskumo komandos renkasi paslaugas užsienio valstybėse, kur yra daugiau sportininkui reikalingo lankstumo ir prieinamumo. Ribotas paslaugų spektras Lietuvos sporto objektuose taip pat nesukuria pageidaujamo paslaugų komplekto.

Nevykdomas anksčiau pastatytų sporto infrastruktūros objektų prieinamumo asmenims su negalia gerinimas. Kadangi dideli renginiai ir sporto varžybos suteikia išskirtinių galimybių Europoje plėtoti turizmą, taip galima skleisti su sportu susijusias vertybes ir principus. Sportas nėra paprasta ekonominė veikla ir dėl savo išskirtinių bruožų bei organizacinės struktūros dažnai pagrįsta visuomenine federacijų veikla, veikiančia ne taip, kaip komercinės įmonės, todėl reikia aiškiai atskirti valstybės sporto politikos ir sporto komercinius interesus.

² ŠMSM informacija.

³ ES tarybos išvados dėl trenerių vaidmens visuomenėje 2017-11-22 (14210/17).